

הוצאת מטבע זר לחו"ל*

ראשי פרקים

- א. המקור לגזירה על יצוא דברים שיש בהם חיי נפש
- ב. גדרי הגזירה ונימוקה: שיטת רה"ג - משום חיי נפש
- ג. שיטת הרמב"ם - משום ישוב א"י
- ד. דעות ראשונים
- ה. דברי הפוסקים
- ו. מסקנה: איסור יצוא חיי נפש אין כאן
- ז. דינא דמלכותא בנושאי כלכלה - היבטים כלכליים ופרטיים
- ח. נושא המטבעות בסמכותה של המלכות
- ט. תנאי לתוקף דיני המלכות - שוויון
- י. הקפדה של שומרי תורה על חוקי המטבע - קידוש ה'

א. המקור לגזירה על יצוא דברים שיש בהם חיי נפש

במסכת בבא בתרא (דף צ, ב) איתא: "תנו רבנן אין מוציאין פירות מארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש, כגון יינות שמנים וסלתות. ר' יהודה בן בתירא מתיר בין מפני שממעט את התיפלה. וכשם שאין מוציאין מארץ לחוץ לארץ כך אין מוציאין מארץ ישראל לסוריא, ורבי מתיר מהיפרכיא להיפרכיא".

זה נוסח הברייתא לפי הדפוסים שלנו. ומכיון שיש נוסחאות שונות ומזה נבעו מחלוקות. ראוי להביא את הנוסח כפי המקור בתוספתא מסכת עבודה זרה (פרק ה, א) "אין מוציאין מסוריא דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות. רבי אומר, אומר אני שמוציאין יין לסוריא מפני שממעט את התיפלה. וכשם שאין מוציאין לסוריא כך אין מוציאין להיפרכיא, ר' יהודה מתיר מהיפרכיא להיפרכיא".

ומסתבר שצריך להגיה במקום "אין מוציאין מסוריא" "לסוריא", וכלשון הברייתא שבגמרא אין מוציאין מארץ ישראל. ולפי זה יבוא טוב הלשון - של רבי "שמוציאין יין לסוריא". וכן יבוא טוב ההמשך "וכשם שאין מוציאין לסוריא"¹ וכו'.

* שאלה שהופנתה ע"י אחד מקוראי תחומין: לדון בהברחת מטבע חוץ לחו"ל, הועברה ע"י המערכת אל הרב עזרא בצרי, מחבר ספר "דיני ממונות" וזו תשובתו.

1 וראה ב"מצפה שמואל" שם (אות ה) שכתב "בש"ס גרסינן 'לסוריא', וכאן אולי סבר כי שמה כיבוש" ברם, מתוך המשך הדברים בתוספתא לא משמע כן, כנ"ל.

ב. גדרי הגזירה ונימוקיה: שיטת רה"ג - משום חיי נפש

מהם הנמוקים לגזירה זו שגזרו חכמינו ז"ל. ומה הם ההגדרות ההלכתיות? נעיין בדברי הראשונים והפוסקים ז"ל.

רבנו האי גאון בספרו "המקח והממכר" שער נח כתב וזו לשונו: "דין כל מקח ומקח שאדם יכול להוליך ממקום למקום כדי לסחור שם. תדע, דכל סחורה שבעולם אדם יכול להוליך אותה ממקום למקום. לבד האוכלין והשמן וכל דבר שאין בו באותו מקום. דכל שאר דברים יכול להוליך אותם ממקום למקום חוץ מאלו הדברים כולן שיש בהם חיי נפש ואין האדם רשאי להוציאן ממקום למקום. אבל אם הניח באותו מקום שרוצה להוציאן כשיעור כל הצורך וכשיעור כל הספק שיספיק להם. כדגרסינן אין מוציאין וכו'".

מדבריו נראה שאין חילוק בין מוציא מארץ ישראל לסוריא או לחו"ל, אלא הרי זה איסור באופן כללי להוציא, ואפילו ממקום למקום בחוץ לארץ. נראה שהטעם של הלכה זו לדבריו הוא לא משום ישוב ארץ-ישראל. אלא משום שפוגע בחיי נפש של אותו מקום שמשם הוא מוציא את הדברים שהם חיוניים ביותר לחייהם. והרי זה כדין חייך קודמין. וכמו מבשרך לא תתעלם, לא ממש רק דומה, שאין לו לאדם לפגוע במקום שהוא נמצא בו ולקחת מהם דברים שעבורם זה חיי נפש כדי למכור במקום אחר. שמסתמא ירויח שם במכירתו יותר. אסור לפגוע באנשי המקום שכאילו זכו שיהיה להם ממה לחיות בתוצרת שבמקומם ולגרום לכך שלא יהיה להם מצרכים שהם חיי נפש עבורם^{2*}.

ולכן הוסיף רב האי גאון ז"ל שכל שהניח באותו מקום כשיעור כל הצורך, יכול להוציא למקום אחר, שהרי יש להם חיי נפש וזכותו למכור ולהרוויח בכל מקום שירצה.

וקשה כיון שכתוב אין מוציאין מארץ ישראל לחוץ לארץ משמע שדין זה משום ישוב ארץ ישראל, ומהיכן אם כן למד שגם ממקום למקום בחוץ לארץ יש בו איסור זה?

ואפשר לתרץ שאילו היה הטעם משום ישוב ארץ ישראל למה גזרו רק על דברים שיש בהם חיי נפש, יאסרו להוציא כל מיני מאכל כדי לבסס את הישוב. וכיון שהדגש הוא על דברים שיש בהם חיי נפש, מעתה גם ממקום למקום אחר בחוץ לארץ אסור לפגוע בחיי נפש של המקום שהוא יושב בו, כי שם שלח ה' את הברכה.

ואפשר עוד שלמד מלשון הסיפא "וכשם שאין מוציאין מהארץ לחוצה לארץ³ כך אין מוציאין מהיפרכיא להיפרכיא". ופירוש היפרכיא או איפרכיא הוא כמ"ש בערוך, מדינה או מקום. ובתרגום ירושלמי (בראשית י, ב) "בני יפת גמר ומגוג ושום אפרכיותהון אפריקי וכו'"^{4*} אם כן הברייתא אומרת מפורשות שכשם שאין מוציאין מארץ ישראל לחו"ל כך אין מוציאין ממדינה למדינה אחרת ולא נאמר מאיזה מדינה ומאיזה מקום, משמע כל מדינה או מקום בחוץ לארץ אין להוציא ממנו למקום אחר, ולא משום ישוב ארץ ישראל נגעו בה אלא משום חיי נפש.

^{2*} ונראה שזה עולה מן ההלכה בתוספתא סוף בבא מציעא ומובאת במסכת נדרים (פ, ב) "מעייין של בני העיר, חיייהן וחיי אחרים חיייהן קודמין לחיי אחרים, בהמתם ובהמת אחרים בהמתם קודמת לבהמת אחרים, כביסתן וכביסת אחרים כביסתן קודמת לכביסת אחרים" - הע' עורך (י.ש.).

³ בטעות הובאה הגירסא בספר המקח וכשם שאין מוציאין מחו"ל לארץ ופשוט שיש להפוך.

^{4*} וכן מצינו בבראשית רבה (פרשה לט) "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך - אמר רבי יוחנן: לך לך מארצך - מאיפרכי שלך, וממולדתך - זה שכונתך... - הע' עורך (י.ש.).

ויש להסתפק אם דין זה לסברת רב האי גאון ז"ל הוא דוקא במקום שרובו ישראל שיש לחוש לחיי נפש שלהם. או אפילו במקום שרובו נכרים שיש לחוש לחיי נפש של מיעוט ישראלים הגר שם, דבחי נפש יש לחוש גם למיעוט. ואם לא יהיה מספיק בעיר הרי המועטים הישראלים נמצאים בסכנה ואין לקחת מהם לכתחילה חיי נפש ולהעבירו למקום אחר. והדברים סתומים^{5*}.

ודע עוד דרב האי גאון ז"ל לא הביא דעת רבי שמתיר מהיפרכיא להיפרכיא, רק הביא בסתם שאין מוציאין. והטעם אפשר כיון שיחיד ורבים הלכה כרבים פסק כחכמים ולא הביא דעת רבי. או שלא היה גורס בזה מחלוקת. ואם נאמר שיש בזה מחלוקת צריך לומר שדעת רבי שמתיר הוא משום שסובר שהגזירה משום ישוב ארץ ישראל ולא משום חיי נפש. ועכ"פ לא פסק כמותו.

ודוחק לפרש שמה שכתב רה"ג שאין להוציא ממקום למקום זה דוקא בארץ ישראל אבל בחוץ לארץ מותר. שהרי כתב ממקום למקום סתם ולא הזכיר ארץ ישראל כלל. ועוד למה יהיה אסור ממקום למקום בארץ אם נאמר שהטעם משום ישוב ארץ ישראל מה לי מקום זה בארץ לבין מקום אחר בארץ כיון שהכל ארץ ישראל. ודוחק לומר שבארץ ישראל המקומות רובם ישראל ובחוץ לארץ רובם נכרים שאם תלוי הדבר ברוב ישראל היה לו לחלק בין מקום שרובו ישראל לבין רובו נכרים, שהרי יש מקומות בחוץ לארץ שרובם ישראל ויש בארץ ישראל שרובם נכרים. ובפרט בתקופת רב האי גאון ז"ל. ולכן מסתם דבריו נראה שאין חילוק בין א"י לחו"ל אלא בכל המקומות לא מעבירים דברים שיש בהם חיי נפש למקום אחר שלא לפגוע באנשי המקום.

וגם מלשון הברייתא שכתבה בסתם שאין מוציאין מהיפרכיא לאיפרכיא ולא נזכר ארץ ישראל יש לומר שדין זה לאו דוקא בארץ ישראל הוא. ולפי פירושו זה בדברי רב האי גאון ז"ל יצא שזו מחלוקת כמו שנבאר לקמן בס"ד.

ג. שיטת הרמב"ם - משום ישוב א"י

הרמב"ם ז"ל בהלכות מכירה (יד, ח) פסק: "אין מוציאין פירות שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות מא"י לחו"ל או לסוריא. ולא מרשות מלך זה לרשות מלך אחר בארץ ישראל". וכתב הרב המגיד שזה דלא כרבי שהתיר. מבואר מדברי הרמב"ם שבחוץ לארץ מותר ממדינה למדינה. ואם כן אי אפשר לומר שטעמו כמו שכתבנו בדעת רב האי גאון משום חיי נפש. שהרי בזה אין הבדל בין א"י לחו"ל. אלא צריך לומר שטעמו משום ישוב ארץ ישראל ורק בארץ ישראל גזרו חז"ל גזירה זו.

^{5*} ומה הדין לגבי חיי נפש של הנכרים? האם כה פשוט שיבול שהוא בגדר חיי נפש שלהם דחוי מפני היתר מסחר? וביותר לפי הסברא המניחה שחיי נפש המצויים במקום מסוים הם כאילו זכות הקנויה לאנשי אותו מקום מלמעלה. וכי עדיפה זכות היחיד לסחור על פני זכותם של אנשי המקום להנות מאותה תוצרת שהוא בגדר חיי נפש עבורם? - העי' עורך (י.ש.).

תשובת הרב בצרי: יש לתת את הדעת לכך, שזו לא שאלה של פיקוח נפש מיידי, אלא חשש של סכנה אחר זמן ואפשר שהחשש לא כל כך קרוב, לעומת זאת אנו רוצים לשלול מאדם זכות למכור דבר השייך לו, ואלמלא התקנה לא היינו יכולים להתערב בזכותו של כל חקלאי וסוחר למכור את תוצרתו היכן שירצה. "חיי נפש" של נכרי לא דחוי מפני "היתר מסחר" כי לא ברור שיהיה "חיי נפש" וזו גרמא דעלמא. ו"היתר מסחר" לא ידעתי מהו, אין צורך בהיתר. זו זכותו הפשוטה של כל אדם לסחור היכן שירצה. כשבאים לשלול זכות ברורה ופשוטה ולאחרים יש 'כאילו' זכות, הרי כדי לשלול יש להביא ראיה ברורה, שכן אין לשלול זכות טבעית והגיונית שנובעת מהגיון וסברא פשוטים.

אלא שלפי זה צריך להבין מדוע יהיה אסור ממקום למקום בארץ. ואפשר ליישב בדוחק שחכמים רצו שכל חלקי ארצנו הקדושה יהיו מיושבים, ולא יצטרכו לנדוד ממקום למקום מחמת רעב.

עוד אפשר לומר בדוחק, שלרמב"ם הטעם הוא לא כלכלי אלא מדיני. שאם יהיה מחסור בחיי נפש במלכות אחת בארץ ישראל יצטרכו לעבור למלכות אחרת, ויחשבו שהם שונאים את אותה מלכות או מורדים בה ויביאו סכנה לתושבי אותה מלכות בארץ ישראל הנשארים. ולכן גזרו שלא לקחת בארץ ישראל ממקום למקום. וזוהי יהיה מדויק לשון הרמב"ם שכתב מרשות מלך זה לרשות מלך אחר, שממקום למקום בארץ ישראל כל שהם מלכות אחת אין חשש ואפשר להוציא ממקום למקום, אבל מרשות מלך אחד לשני אסור, שיש בזה חשש סכנה של מרד וכיוצא. ונראה יותר שהרמב"ם מפרש פשוט לשון היפרכיא - שלטונות, מלכות. ולכן כתב מרשות מלך זה. וזה ג"כ דוחק שאם כן גם בחוץ לארץ נחשוש לסכנה זו ולמה דוקא בארץ ישראל גזרו.

ועוד קשה דמהיכן דייק הרמב"ם דין זה שהוא בארץ ישראל דוקא. בברייתא לא נזכר רק בסתם מהיפרכיא להיפרכיא. ועל כורחנו לומר שהרמב"ם דייק שדין זה הוא רק משום ישוב ארץ ישראל ולכן כתבה הברייתא שלא מוציאים מא"י לסוריא או לחו"ל והוא משום ישוב ארץ ישראל⁶ ומדויק מיקומה של ברייתא זו שהובאה בגמרא ליד ברייתות אחרות שעוסקות בישוב א"י, כגון ברייתא שאין יוצאין מהארץ לחו"ל אא"כ עמדו סאתיים חטים בסלע וכו'. שהכל משום ישוב ארץ ישראל נגעו בה. אלא שלא התבאר לי היטב טעמו של הרמב"ם שאוסר בארץ עצמה מרשות מלך זה לאחר.

ד. דעות ראשונים

הרב המגיד כתב על דברי הרמב"ם הנ"ל שגירסתו וגירסת הרי"ף היא כנ"ל שאין מוציאים לסוריא ולא מהיפרכיא להיפרכיא. אבל גירסת ספרנו כך היא "אין מוציאים לסוריא ורבי מתיר מהיפרכיא להיפרכיא". ופירש רשב"ם "מהיפרכיא אחרונה של ארץ להיפרכיא ראשונה של סוריא דכיון דסמוכין כל כך מותר". ולפי זה אין לנו איסור בארץ עצמה מרשות מלך לרשות מלך אחר.

ועיין בלחם משנה מה שפירש. ונראה מדברי הרב המגיד שלדעת רשב"ם אין לנו איסור בארץ ישראל עצמה ממלך למלך, משמע דפליג על הרמב"ם ויסוד מחלוקתם הוא על פי גירסת הספרים וכיון שלא מצינו איסור בארץ ישראל אין לנו לחדש איסור מדעתנו ממקום למקום בארץ ישראל.

ונראה ברור שטעמו של הרשב"ם ז"ל שהוא סובר שהכל משום ישוב ארץ-ישראל ולכן דוקא לחו"ל אסור, אבל בארץ עצמה מותר ממקום למקום, שהרי עיקר הטעם הוא משום ישוב ארץ ישראל.

והרא"ש בפסקיו ב"ב שם לא הביא ברייתא זו כלל, אף שדרכו להעתיק לשון הרי"ף והרי"ף הביאה בהלכותיו, כשם שלא העתיק יתר הברייתות העוסקות בישוב ארץ ישראל, וכן הטור לא הביאה, מכאן שסוברים; שהכל משום ישוב ארץ ישראל וכדרכם בכל ההלכות שנוגעות לארץ שלא הביאום. ולא כטעם שכתבנו לדעת רב האי גאון משום

⁶ ולפי"ז ישמע לנו שישוב ארץ ישראל שייך על היבטיו וגזרות שגזרו בעטיו, גם אם אין ישראל ריבוניים על הארץ, וזה שלא כפי שעולה מדברי כמה אחרונים, ראה "בדברי סופרים" לאדמו"ר ר' צדוק מלובלין, אות יד. - הע' עורך (י.ש.).

חיי נפש והאיסור בכל מקום, שאם היו סוברים כן היו מביאים ברייתא זו ופוסקים כמותה שהרי אין חולק עליה.

המאירי בבית הבחירה כתב כדעת הרמב"ם.

ועיין ביד רמ"ה וגירסתו כהרי"ף אף שיש לדחוק בפירושו. ומפירושו שם בהמשך נראה שגדר חיי נפש הוא שלא יהיו נתונים לסכנת רעב, שכן בהמשך (סימן קנו) בדין מתריעין על הפרקמטיה הסביר שמדובר בזמן שרוב מחית אנשי המקום מכך. ואפשר שהוא סובר כמו הרמב"ם והסבר טעם החילוק בין ארץ ישראל לחו"ל הוא משום דבארץ ישראל זה היה עיקר פרנסתם שעסקו בחקלאות והתפרנסו ממנה ובחוץ לארץ שעסקו בדברים אחרים ורוב פרנסתם לא מדברים אלה על כן מותר להעביר למקום אחר ולמכור. ובה נבין טעם חילוקו של הרמב"ם אף שעדיין זה דוחק.

ה. דברי הפוסקים

להלכה פסק בשלחן ערוך חו"מ סימן רלא סעיף כו כלשון הרמב"ם. וכתב על זה מהריק"ש בהגהותיו דעכשו (בזמנו) בעוה"ר היא ביד הגויים יש להקל זולת היין שאין הישמעאלים שותים. כונתו שישן שהוא ביד היהודים הרי זה חיי נפש עבורם, ועל כן אף שהממשלה העותומנית שלטה אז בארצנו הקדושה ורוב הישוב היה של גויים כיון שהם לא מתעסקים ביין הרי זה עסק של ישראל בארץ שאסור להוציאו משום חיי נפש ומשום ישוב ארץ ישראל. אבל במצרכים אחרים יש להקל כיון שהארץ בידי נוכרים. ולפי זה היום חזר האיסור על יתר המצרכים.

והסמ"ע (ס"ק מד) כתב שדין זה לא כתבוהו הרא"ש והטור דסבירא להו דדוקא בארץ ישראל אסרוהו משום ישוב ארץ ישראל ולא בחו"ל אפילו במקום שרובו ישראל. אי נמי משום דבמדינות אלה אין מצוי רוב ישראל וסבירא להו דהוה ליה כדבר שאינו נהוג משום הכי לא כתבוהו. וכתב עליו הכנה"ג הגה"ט ט שמה שכתב הסמ"ע אינו מספיק. וכתב על זה במטה שמעון הגה"ט יג שמדברי מהריק"ש הנ"ל שכתב כיון שהארץ ביד נוכרים יש להקל, יש לומר דמטעם זה השמיטוהו הרא"ש והטור, ותמה דלפי זה גם מר"ן הוה ליה להשמיטו. ולא הבנתי תירוצו דהרי גם לדעת מהריק"ש יין אסור גם עתה, ואם כן הו"ל להרא"ש והטור ומר"ן להשמיענו דגם בזמנם שהארץ היתה ביד נוכרים יין שלא מתעסקים בו המוסלמים ורק היהודים מתעסקים בו והוא חיי נפש שלהם אסור להוציאו מארץ ישראל. וממילא להביא כל דין זה.

וכתב עוד הכנה"ג שם דלענין הלכה נראה דהרמב"ם ורשב"ם לא פליגי, שגם רשב"ם יסבור שהלכה כתנא קמא כלומר שאין להוציא מארץ ישראל לחו"ל כלל אפילו ממקום קרוב ודלא כרבי. ותמה שם על מהר"א הכהן (הובאו דבריו בתשובת מהרש"ך ח"ב סימן כז) שכתב דפליגי. אמנם על כורחנו יש לומר כרב המגיד שמדברי הרשב"ם לא מצינו לאסור ממדינה למדינה בתוך ארץ ישראל, והרמב"ם אוסר בפירושו. וא"כ על כורחנו לומר דפליגי. וכן נראה ממהרש"ך שם דבדין זה בתוך א"י פליגי.

כתב עוד הכנה"ג שם שהרשב"ם לא כתב בנדון הלז דבכל מקום שרובו ישראל דינו כארץ ישראל ממש כמ"ש בבבא של מעלה גבי אין אוצרין פירות, ולכן כתב הסמ"ע דאפילו בכהאי גונא מותר בחו"ל וכו' וכן כתב מהר"א הכהן שם ונתן טעם שאוצרי פירות מכניסים מאירה בשוקים מה שאין כן להוציא פירות.

והגאון ר' דוד פארדו ז"ל בספרו חסדי דוד על התוספתא שם כתב דטעמו של הרמב"ם שלא להוציא ממדינה למדינה בארץ, הוא משום מקום שיש בו רוב ישראל

למקום שיש בו מיעוט. וזה דוחק דפשוט לשון הרמב"ם שאין מוציאין ממדינה למדינה בא"י הוא אפילו ממיעוט ישראל למקום שיש בו רוב ישראל וצריך לחקור עוד על הטעם.

ו. מסקנה: איסור יצוא חיי נפש אין כאן

מסקנת הדברים הוא שמצינו שלוש שיטות בהלכה זו. א. דעת רב האי גאון ז"ל שעיקר הטעם משום חיי נפש ולכן אין הבדל בין א"י לחו"ל ובכל מקום אסור. שיטה שניה היא שיטת הרמב"ם שמארץ ישראל לחו"ל אסור וכן ממדינה למדינה בתוך ארץ ישראל. ושלישית דעת רשב"ם שנראה ממנה שמותר בתוך ארץ ישראל ורק לחו"ל אסור.

להלכה ודאי העיקר כשיטת הרמב"ם שכן פסק בשלחן ערוך. וכן נראה דעת עוד ראשונים וכך כתבו האחרונים. וגם הרא"ש והטור שלא הביאו דין זה הוא מהטעמים הנ"ל, אבל בזמנינו יש לומר דסבירא להו כהרמב"ם.

ואחר שהתבררה לנו שיטת הרמב"ם, אף שלא התברר היטב טעמו לאסור בארץ ישראל עצמה ממלכות למלכות, נבוא לשאלה בדבר הדולרים האם הם כפירות שגזרו עליהם משום חיי נפש.

הנה לעיל כתבנו משם רבנו מאיר הלוי אבולעפיה ז"ל שחיי נפש הכונה שרוב מחייתם מזה. פשוט שהיום הדולרים אין הם בגדר כזה של חיי נפש. ורוב העם אינו מתפרנס מעסקים בדולרים. על כן ודאי שלא נכלל בתוך גזירה זו.

ואף שזה מפריע להתפתחות הכלכלית וגורם נזק למדינה ולחברה יש להכלילו בגדרים אחרים, אבל אי אפשר להכניסו בתוך גזירת חז"ל זו שגזרו על חיי נפש.

והרי כתב רב האי גאון ז"ל שכל שהשאיך כדי הצורך מותר להוציא ובי"ה שהיום מצבנו הכלכלי הוא טוב, הכונה יחסית למה שהיתה העניות הגדולה אז, שהיתה שאלה בהוצאה על חיי נפש. והיום זה בשביל רמת חיים בינונית שהיא יחסית גבוהה לעניות שהיתה. וכבר האריך התשב"ץ והוכיח ממקומות רבים בגמרא על העניות הגדולה שהיתה בזמן התלמוד. וכבר כתבנו לעיל שמטרת תקנה זו לפי שיטות שונות משום ישוב ארץ ישראל, היינו חיזוק הישוב היהודי בארץ ישראל. ואם בזמנינו היצוא מחזק את הישוב בארץ והממשלה מעודדת את היצוא ודאי שמותר כיום להוציא יינות או שמנים לחו"ל וכמו שכתבתי בספרי דיני ממונות (ח"ב שער ב פ"ד במקורות לסעיף ט). שאין גזירה זו משום איסור והיתר שנאמר שאף שבטל הטעם הגזירה בעינה, שכל גזירה זו היא לטובת הישוב (ועיין בתחומין כרך א במאמרו של די"ר א' ורהפטיג מע' 453 ואילך).

ואמנם טובת הישוב היא שלא להבריח דולרים לחו"ל, ויש עוד הרבה דברים שהם טובת הישוב. אבל כשחכמים גוזרים גזירה אי אפשר להקיש לפי הטעם ולומר שיש עוד דברים בכלל הגזירה, אנו יכולים להקיש לפי הטעם ולגזור מחדש. אבל דבר שנאסר בגזירה הכל מוגדר בגזירה אין להוסיף ולגרוע ממנו. שגזירה תמיד היא לדבר מוגדר ובמה שגזרו גזרו, מה שלא גזרו לא גזרו.

ועל כן גם מטעם זה אי אפשר לומר שבתוך גזירת חז"ל נמצאים הדולרים כיון שהטעם דומה. שאפילו שנאמר שהטעם שווה ויש בו משום חיי נפש כל שלא נכלל בגזירת חז"ל לא נמצא בגזירה אלא אם כן חכמי אותו הדור יגזרו, והחילוק פשוט שדולרים הם רק גרמא לרווחה כלכלית אבל מה שגזרו חז"ל זה על הדברים שהם עצמם חיי נפש שנאכלים בעצמם ואי אפשר לאנשים לחיות בלעדיהם כמו החיטה וגם השמן והיין שהם מצרכים חיוניים ביותר. והם לא גרמא לרווחה כלכלית אלא הם עצמם

דרושים לחיי נפש, ממילא אי אפשר להכליל בתוך זה דולרים, ולומר שכונת חז"ל כשגזרו אז חל גם כן על הדולרים.

ז. דינא דמלכותא בנושאי כלכלה - היבטים כלכליים ופריטיים

בגדר דינא דמלכותא דינא, מתי אומרים ומתי לא אומרים, ובגדר דינא דמלכותא על פי השלטון הקיים כיום בארץ ישראל. הארכנו בספר "דיני ממונות" חלק רביעי שער ראשון פרק ט ע"ש בשיטות הפוסקים.

ובמקורות לסעיף ח שם כתבנו שהטבעת מטבעות וקביעת ערכן, הוספה ופיחות בהן לכל הדעות אומרים בזה דינא דמלכותא דינא. אבל אם המלך גזר כיצד יפרעו, נחלקו בזה הפוסקים אם אומרים בזה דינא דמלכותא. וטעמם של החולקים הוא שסוברים שדוקא דבר ששייך למלכות, שיש הנאה לממשלה מכך, בזה אומרים דינא דמלכותא דינא, אבל לפסוק בין אדם לחברו כמה ישלם לזה למלוה זה לא נוגע לממשלה ועל כן אין אומרים בזה דינא דמלכותא דינא. ויש חולקים וסוברים שאין הבדל וכיון שכל דבר הטבעת המטבעות שייך לדינא דמלכותא, גם זה בכלל.

ויסוד מחלוקת זו הובא בספר התרומות (שער מו חלק ה אות ה) וזה לשונו:

"ויש לברר אם המלך גזר על מלכותו שכל מלוה לחברו שיהא פרעונו מן המטבע השני שעשה עכשיו, אף על פי שפחת אותו מן הכסף שהיה בראשון (בתקופה ההיא המטבעות היו עשויות ממתכת של כסף ממש) ... בכל עניין המטבע דינא דמלכותא דינא ומותר בין ללוה בין למלוה, ואף על פי שהמלך חדש מחדש הגזירה ההיא, הואיל וציוה להתנהג בה בכל מלכותו וכו'.

ואני קבלתי מרבתי שקבלו מדעת הצרפתים, שלא נאמר דינא דמלכותא דינא כי אם בדברים שהם עסקי המלך כגון ענייני הדרכים והמכסים והטסקאות שלו, אבל העסק שיש בינו לבין חברו לא אמרו חכמים בו דינא דמלכותא דינא...

ושאלתי בזה הרמב"ן ז"ל וזה אשר כתב לי מתוך דבריך למדתי שאתה סומך על דעת קצת חכמי הדור שלפנינו שהיו מורים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בעסקי המלך לצורכו וכו' ועם כל זה איני מודה לדבריך בעסקי המטבעות שאין לך עסק מלכות גדול מזה, שהן בעלי המטבע, והן שעושין אותו ומוציאין אותו בארץ שלהם, ואם אין פסק שלהם בעלי המטבע מתקיים הפסידו כל הריוח שלהן וכן זכותם במטבע. והדין הזה הוא שוה לגמרי לדין הקרקע שמעלה בטסקא שגזירתו של מלך מתקיימת בה וכו'". ויתרה מזו סיים שם לעניין איסור ריבית: "...לענין הוסיפו על המטבע כשגזר המלך שיהא מנה זה נפרע במקום מנה של מטבע ראשון שאמרתם משום איסור רבית. אף בזה דינו דין. שהתוספת הזה שלא ברצון בעלים הוא נפרע ואלמלא דינו של מלכות אינו בכלל רבית, אלא בכלל גזל. אלא שדינו של מלכות דין והפקרו הפקר ואין כאן גזל ואין כאן רבית". מלשונו 'ואיני מודה בעסקי המטבעות' נראה שסובר שמטבע זה משהו מיוחד שלכל הדעות אומרים בו דינא דמלכותא דינא.

וכן פסק הרשב"א בתשובה (ח"ג סימן לד): "ומכל מקום אם יש מאמר המלך בזה שוה שיגזור כמה יתן הלווה למלוה בהתחלף המטבע נראה להדין כמי שיגזור המלך. ולשעבר שאלתי חכמי העכו"ם ואמרו שזה מחוקי המלכות הוא שיכול לומר המטבע הזה יתחלף כן, וכיון שכן, קיימא לן דדינא דמלכותא דינא".

וכן פסק בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פרג סימן שנח) בשם רבינו תם, וכן נראה מתשובת הרא"ש כלל קג אות א.

ועיין עוד בספרים שצינו שם בעיקר מחלוקת זו לענין הלואה פרטית אם יכולים לגזור מדינת דמלכותא כמה יפרע הלואה למלוה. ואין זה מענינו, רק הבאתי את הפוסקים שדנו בזה שמכלל דבריהם נלמד שלכל הדעות להוסיף ולגרוע וכל עניני המטבע הוא בסמכות הממשלה. ושואבת סמכותה מכח ההלכה שנפסקה דדינת דמלכותא דינא, שמטבע לכל הדעות זה דבר ששייך למלך. והוא אחד מסימני המלכות שמוציאים מטבע. ואין לך מרידה בממשלה גדולה מזו אם ירצו להוציא מטבע. ופשוט וכן הוא בעולם כולו שמלבד הממשלה אין מי שרשאי להטביע מטבעות ולהוציאם בהוצאה.

ולמדנו שיותר למלך לגרוע מערך המטבע, ואף שזה נראה כגזל, כמו שיכול להטיל מסים. ומהו ההבדל כאשר דורש כסף כמס, או כשמוריד ערך הכסף.

ויסוד הדברים מהגמרא ב"ק דף צז, שמטבע פסלתו או לא פסלתו מלכותא וכו'. ולמדנו עוד מהגמרא שם שיש פעמים שהמלכות מקפדת על העברת המטבע אחר שפסלתו. ויש פעמים שאינה מקפדת כל כך. עיי"ש בסוגיא.

ח. נושא המטבעות בסמכותה של המלכות

נמצא שכל עסקי המטבעות שייך לממשלה שברצונה גורעת וברצונה מוסיפה וקובעת כללים בקשר למטבע. וברצונה פוסלת את המטבע ומוציאה אותו מהמחזור. וכלשון הרמב"ן הנ"ל "שאיין לך עסק מלכות גדול מזה".

וטעם הדבר; שקיומה של מדינה הרבה תלוי הוא באיתנותה הכלכלית, וענייני המטבעות הם חלק נכבד בחוסן הכלכלי שלה, אשר על כן נוהגים במדינות רבות יד קשה בעברייני מטבעות.

וכפי שראינו שעצם קביעת ערך המטבע והתקנות שיש ענין לממשלה בהם לכל הדעות אומרים בהם דינת דמלכותא דינא. וכל המחלוקת כאשר הממשלה קובעת כיצד ישלם איש לרעהו את חובו וזה עומד בניגוד להלכה אם גם בזה אומרים דינת דמלכותא וכדעת הראשונים הנ"ל שהבאנו, או שבוזה לא אומרים כדעת רבותינו הצרפתים שהביאם בעל התרומות.

ולא בלבד בקביעת ערכו של המטבע הממשלה היא שקובעת לכל הדעות (ואפילו רבנים שאינם מכירים במדינה כשבא דין תורה לפנייהם ויש נפקא מינה בשיעור השקל יקבעו אותו בכל יום כפי שהממשלה קובעת אותו. ובחישוב מעשר שני כשמחללים הולכים על פי הערך שהממשלה קובעת, ואין מי שיפקפק בזה). אלא הוא הדין כשהממשלה מקפידה על מעות מסוימות כאמור בגמרא ב"ק דף צז, ב "כשמלכויות מקפידות זו על זו, היכי מצי ממטי להו, דממטי לה ע"י הדחק דלא בחשי ואי משכחי קפדי".

נמצא שגם בתקופות הקודמות היו לפעמים המלכויות מקפידות על הוצאות מטבע מסוים ממדינה למדינה, ונראה מהגמרא שזה בסמכות המלכות שזה חלק מתנאי המטבע שהוא בסמכות הממשלה.

ט. תנאי לתוקף דיני המלכות - שוויון

אמנם תנאי גמור קבעו הראשונים בסוגיא שם, שכל דינת דמלכותא הוא דוקא כשהחוק כללי לכל בני המדינה, אבל אם נעשה לקבוצה מסוימת או ליחידים מסוימים, וכמו שהיו מדינות שהפלו יהודים לרעה רק בגלל שהם יהודים, אין זה דינת דמלכותא אלא חמסנותא דמלכותא. כי החוק חייב להיות שווה לכל האזרחים. כללו של דבר: אם

החוק יפלה בין אזרח לאזרח כדי להעשיר קבוצת אנשים המקורבים לשלטון, לא יהא בזה דין של דינא דמלכותא.

הנה במקרה דנן, כאשר קבעה הממשלה שלא להוציא מטבע זר לחוץ לארץ, החוק שווה לכל האזרחים ואין בו אפליה לסוג מסוים של אזרחים, ממילא ניתן להכניסו לגדר של דינא דמלכותא היות ובמטבע הוא עוסק.

ומה שיש בחוק אפשרות לאזרחי חוץ להוצאת מטבע זר, או לצרכי יצוא הסיבה היא לא אפליה בין אזרח לאזרח בגלל סוגו או עורו וכיוצא בזה שזה חמסנותא, אלא הסיבה היא כלכלית שתושב חוץ החי בחו"ל חייבים לתת לו אפשרות להוציא ריוח לחו"ל במטבע זר. ואין כונה להפלות בין אדם לאדם רק חישוב כלכלי כדי שירבה להשקיע כאן.

הסיבה לחוק האוסר הוצאת מטבע זר: המצב הכלכלי הקשה. הממשלה זקוקה למטבע זר כדי לקנות את הדברים הנחוצים לה בחו"ל, וביניהם דברים ששייכים לבטחון המדינה ולשלום אזרחיה ואם נגיע ח"ו שלא יהיה מטבע זר לא יהיה במה לקנות, ויש חשש כבד שהמערכת תתמוטט ח"ו, וכמובן שזה יגע בכל האזרחים גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה בטחונית.

י. הקפדה של שומרי תורה על חוקי המטבע - קידוש ה'

יש בזה קידוש ה' כאשר שומרי תורה ומצוות מקפידים מאד בכל ענייני הממון ללכת ביושר ואמת, ולהיות נקיים מה' ומישראל. זה גורם שהרחוקים מדת יתקרבו לדת. וכך אמרו לי כמה בעלי תשובה שהיושר והחסד בממון אצל שומרי תורה ומצוות הביא אותם להתקרב להכיר את הדת והיהדות ומזה באו לשמירת תורה ומצוותיה. ובפרט שכבר הזכרנו בדיני ממונות שם, שהעובר על דינא דמלכותא יש אומרים שעובר על איסור מהתורה ויש אומרים מדרבנן, בין כך ובין כך אסור לעבור על איסורים בין מדרבנן בין מדאורייתא.

ומי שמפקפק בזה מצד שרוב חברי הממשלה אינם שומרי תורה ומצוות וכספים רבים מחולקים למקומות אסורים, הנה כבר ביררנו בדיני ממונות שם במאמר ארוך מאד והוכחנו שגם בזה בעצם העובדא שעשו מלחמה וכבשו והם שולטים, שייך בהם הגדר של דינא דמלכותא. וכבר כתבנו לעיל שלענין קביעת שער במטבע אין מי שיחלוק שהקביעה היא אך ורק לפי הממשלה שהיא קובעת בערך המטבע. אם כן גם קביעה זו שלא להוציא מטבע לחו"ל זה חלק מעסקי המטבע שהממשלה ממונה עליו ובסמכותה לקבוע בו חוקים ותקנות שויים לכל האזרחים ולתועלת האזרחים.

ויהי רצון שנזכה לביאת המשיח בקרוב וישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ולא יחסר לאדם דבר רק לדעת את ה' אמן.